

L'ÚS ORAL FORMAL NORD-OCCIDENTAL:
CRITERIS, DESCRIPCIÓ I ORIENTACIONS ORTOÈPIQUES

1. INTRODUCCIÓ

La diversitat de contextos formals en què s'utilitza la llengua oral, unida a la interrelació constant entre parlants de diferents varietats geogràfiques, fa indispensable disposar de models referencials, integradors i funcionals que sorgeixin del consens entre l'autoritat acadèmica —la *normativa*— i els parlants —l'*ús*—, als quals cal garantir la màxima identificació possible amb les formes *estàndard* per tal d'afavorir-ne l'acceptació.

El marc de l'oralitat formal creix en la mesura que augmenten les necessitats comunicatives d'una societat. Aquestes alhora generen nous àmbits de comunicació i afavoreixen el sorgiment del que anomenem *comunicadors professionals*. D'aquests s'espera sovint que s'erigeixin com a models lingüístics, ja sigui de forma individual o col·lectiva. De fet, aquestes exigències individuals o col·lectives són les que en bona mesura determinen el grau de normalització lingüística de la societat. Entre els múltiples contextos d'ús oral formal sobresurten els mitjans de comunicació audiovisual i l'escola, sense menystenir els mons de l'espectacle, la política, la comunitat científica etc. En els dos primers casos es tracta dels dos vehiculadors/difusors de models lingüístics per excel·lència, per una raó ben senzilla: són els que impliquen la major part de la població. Ara bé, és en l'àmbit dels mitjans de comunicació on conflueixen una sèrie de circumstàncies que incrementen de forma evident la seva influència. Per un costat, aquesta influència és constant mentre que, per exemple, la de l'àmbit escolar té una limitació temporal clara; per l'altre, a més de constituir un àmbit de comunicació per ells mateixos, els mitjàs es converteixen en un mosaic de representació d'altres àmbits (polí-

tic, científic, literari, etc.) on sovintegen els usos orals formals dels comunicadors que els integren.

La influència dels mitjans de comunicació sobre l'ús lingüístic és una qüestió força estudiada, especialment en les llengües minoritàries o immerses en processos de normalització lingüística. En aquests casos, entre els quals es compta el de la mateixa llengua catalana, la necessitat dels mitjans de disposar d'una varietat estàndard vàlida a les seves exigències —principalment que sigui flexible i constantment actualitzada— ha contribuït decisivament a engegar els processos per obtenir-la (veg. IEC, 1986 [1990a]; 1998³ [1990b]: 105). Paral·lelament, les emissions televisives i radiofòniques són objecte d'anàlisi constant per part d'investigadors, d'agents d'opinió i dels mateixos receptors. Pensem, a tall d'exemple, en les opinions crítiques per part d'alguns sectors respecte al llenguatge d'un famosíssim programa televisiu d'humor, induïdes sens dubte per allò que senten i el que creuen que haurien de sentir o voldrien sentir.

Ara per ara, la comunitat lingüística catalana disposa de pocs referents normatius que dirigeixin l'ús oral formal; es tracta, a més, de propostes subjectes a revisió i a ampliació, fet que contribueix a considerar-les *provisionals*. Aquesta provisionalitat, que la mateixa acadèmia reconeix com a inherent a la naturalesa de la llengua (IEC, 1998³ [1990b]: 7), es fonamenta, a més, en el fet que, des de fa més d'una dècada, compta amb *Propostes* per a la fonètica i la morfologia, però manquen les referents a la sintaxi i al lèxic, així com el text normatiu, en fase d'elaboració, que ha de substituir la gramàtica de Fabra vigent en l'actualitat.

El tractament de la variació geogràfica en les *Propostes* de l'IEC es fa aplicant el criteri que diferencia entre *àmbit general* - *àmbit restringit*. Un tret lingüístic es considera d'ús general si pertany a almenys dues varietats dialectals. Tanmateix, no han faltat les crítiques per la parcialitat del tractament de la qüestió dialectal o per la no-inclusió de trets patrimonials d'ús freqüent en el model que s'ha de vehicular. Aquesta situació afecta especialment els parlants nord-occidentals, ja que s'afegeix a un panorama caracteritzat per dèficits historicoculturals —com la base literària escassa o la limitació de recursos mediàtics, educatius i culturals— i per la presència predomi-

nant i el prestigi sobretot del model del català central, que no han a favorit l'aflorentament decidit i la consolidació dels trets patrimonials més rellevants i adequats per figurar en un model oral formal. Conseqüentment, retrobem el problema a què ens referíem més amunt: la no-identificació dels parlants amb el model lingüístic més conegut i més prestigiós (SISTAC, 1992: 42; SEGARRA & FARRENY, 1996: 51-52; CREUS, JULIÀ & ROMERO, 2000: 354-355) i la limitació de les possibilitats d'acceptació i d'interiorització de qualsevol proposta estandaritzadora.

L'objectiu d'aquest treball és presentar el procés que s'ha dut a terme per arribar a l'establiment de propostes fonètiques per a l'ús oral formal nord-occidental (JULIÀ-MUNÉ, ROMERO & CREUS, 2004). El resultat obeeix a dos plantejaments de recerca:¹ d'una banda, la descripció de l'ús lingüístic nord-occidental des d'una perspectiva *conjunta* i *integradora*, atès que no es té en compte únicament la varietat dialectal nord-occidental de més pes —el lleidatà— sinó que també s'incorporen dades descriptives del ribagorçà, pallarès i tortosí; i, de l'altra, la presentació dels trets que, a parer nostre, haurien de configurar l'ús oral formal de la varietat nord-occidental del català, a partir d'un criteri *didàctic* i *funcional*, que faciliti la consulta per part dels usuaris potencials. D'acord amb l'origen de la nostra recerca, els destinataris immediats de les propostes que presentem són, preferentment, els professionals dels mitjans de comunicació orals. No obstant això, estan pensades perquè puguin resultar útils per a qualsevol altre àmbit en què es plantegin necessitats lingüístiques derivades de l'ús oral formal.

1. Aquesta s'emmarca en els projectes EMCON (*Estudi dels Mitjans de Comunicació Orals Nord-occidentals*) i Fondescat (*Fonètica descriptiva catalana*) dirigits pel Dr. Joan Julià i Muné —coautor del treball que presentem aquí—, que es desenvolupen des del Laboratori de Fonètica 'Pere Barnils', adscrit al Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida. Aquests projectes s'han beneficiat d'un ajut de l'Ajuntament de Lleida per al període 1996-1998 i del Vicerectorat d'Investigació i Tercer Cicle de la Universitat de Lleida per al període 2002-2003, respectivament. D'aquesta recerca n'han derivat diversos treballs entre els quals destacaríem: CREUS & ROMERO, 1999; JULIÀ I MUNÉ, 2000 (ed.), 2002b; JULIÀ-MUNÉ & CREUS, 2005; així com la celebració del Congrés de Llengua i Mitjans de Comunicació (Lleida, 17 i 18 de desembre de 1999), les actes del qual es van publicar l'any 2000 (CREUS, JULIÀ & ROMERO, ed.).

2. DESCRIPCIÓ I CRITERIS

La base del nostre treball es fonamenta en una fase descriptiva i en la formulació i posterior aplicació de determinats criteris, que són els dos aspectes que desenvoluparem en aquest apartat.

2.1. Recerca bibliogràfica: estudi comparatiu

Per a la descripció de l'ús lingüístic nord-occidental hem partit de fonts bibliogràfiques diverses, alhora que hem incorporat trets que aquestes no tenien en compte i que ens semblaven interessants de recollir. La recerca bibliogràfica s'ha classificat a partir de: *a*) obres de caracterització general, tant per a la part descriptiva (RECASENS, 1996 [1991]; JULIÀ I MUNÉ, 2002a, 2003; *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC —en fase d'elaboració—) com per a la part ortoèpica (Catalunya Ràdio, 1999/2001 [1986/1998]; IEC, 1998³ [1990b], 1998⁴ [1992]; LACREU 2002⁶ [1990]; CASTELLANOS, 1993, 2001, 2004; CNL de TVC, 1995; *Guia d'usos lingüístics...*, 2002); i *b*) obres de caracterització dialectal: *lleidatà* (GILI GAYA, 1932; MARTÍ, 1970; TURULL, 1990, 1996; SISTAC, 1990, 1992; CARRERA 2001² [1995]; SEGARRA & FARRENY, 1996; SOLANS, 1990, 1996; CASANOVAS & CREUS, 1999; CREUS & ROMERO, 1999; JULIÀ I MUNÉ, 2000 (ed.)); *ribagorçà* i *pallarès* (COROMINES, 1976 [1935]; COLL, 1990, 1991; SISTAC, 1993, 1998a); *tortosí* (BELTRAN, 1986; MASSIP, 1989; ARAGONÉS, 1995), entre d'altres.²

Aquesta primera fase del treball ha culminat amb la sistematització de la informació obtinguda en la recerca bibliogràfica, fet que ha donat com a resultat un estudi comparatiu exhaustiu —en el cas que ens ocupa, del component fonètic—, segons exemplifica parcialment la taula de les pàgines 234–235.

2. Tanmateix, en la majoria de casos, s'ha evitat citar explícitament les obres en el cos del text per no contravenir la funcionalitat del treball, seguint el criteri, que ens sembla força encertat, d'obres similars com ara la *Guia d'usos lingüístics. 1. Aspectes gramaticals* (2002). Complementàriament, hem tingut en compte altres treballs de contingut monogràfic quan aportaven dades o matisos d'interès descriptiu.

2.2. Establiment de criteris

Les relacions entre l'establiment de determinats criteris de codificació i compleció, i sobretot les conseqüències de la seva aplicació són complexes, certament, tal com ha assenyalat Lamuela (1995: 27). Sovint es confereix un èmfasi excessiu a la *cientificitat* de certs criteris evidenciant un problema de fons, ja que es parteix de la interferència entre les tasques de descripció i de prescripció (LAMUELA, 1995: 28). En els processos de codificació i de compleció es constata el pes considerable que tenen altres aspectes, com ara la funcionalitat dels trets a codificar, que apareix íntimament lligada a objectius com la voluntat d'aconseguir-ne la màxima divulgació.³

El propòsit de la nostra tasca no és la codificació sinó la compleció que «comprèn en una mesura important la proposició d'innovacions» (LAMUELA, 1995: 25), tot i que, evidentment, en un sentit restrictiu. Els criteris que han contribuït a conformar el model referencial per a usos orals formals que presentem en aquest treball són el resultat, en gran part, de l'assumpció de formulacions prou conegudes i provinents, com en el cas dels aspectes descriptius, de diferents fonts bibliogràfiques que comentarem tot seguit.

En la nòmina d'aspectes que hem tingut en compte a l'hora de proposar la incorporació i/o justificar la presència de trets fonètics en la varietat estàndard nord-occidental destacarem, en primer lloc, la *diasistematicitat*, la *referencialitat*, la *simetria interdialectal* i la *utilitat*, previstos per Sistac (1992: 40; 1998a,b: 50-52/169); així com l'*extensió d'ús*, la *tradició literària* i la *genuïtat*, criteris comuns a diferents autors i obres de referència (per exemple LACREU, 2002⁶ [1990]: 19-20; *Guia d'usos lingüístics...*, 2002: 13). Com a criteris globals aplicables al conjunt de la nostra proposta hi afegim encara el de *funcionalitat* i *consens*.

A partir d'aquests criteris podem observar que s'hi combinen aspectes de caràcter formal —la *diasistematicitat*, entesa com la preferència per la forma directora respecte de les altres; la *simetria inter-*

3. Per a una reflexió sobre els criteris de codificació i de compleció lingüístiques i, alhora, una aplicació a la llengua amaziga, vegeu CASTELLANOS (2000: 87-113).

Taula 1. Pronúncia de la vocal *e* en posició àtona

GENERAL/NORMATIU		CAT. OCCIDENTAL	
IEC, <i>PEOCF</i> ⁴ (1990)	IEC, <i>GLC</i> (EN CURS)	<i>Nord-occidental</i>	<i>Occidental</i>
Vocalisme	Vocalisme	Vocalisme	Vocalisme
Pronúncia com a [a] de <i>en-</i> , <i>em-</i> , <i>es-</i> i de <i>e</i> pretònica (occ.): <i>encetar</i> , <i>lleuger</i> . [Ad, Gen, Inf]	No són recomanables en registres formals: –L’harmonia vocàlica (<i>-a >[ɔ]</i> [ɛ]) (val.): <i>pilot[ɔ]</i> (per <i>pilota</i>), <i>serr[ɛ]</i> (per <i>serra</i>). –Pronúncia com a [a] de <i>e</i> en síl·laba travada inicial (nord-occ., val.): <i>encertar</i> , <i>embut</i> , etc., <i>lleuger</i> , <i>llençol</i> , etc.	[CO] [SI, 98] [TU] [SO, 96] [SF] [C] [CR] [CGJR] [AR] –A inici de mot una <i>e</i> tendeix a obrir-se en <i>a</i> , sobretot en les síl·labes <i>eix-</i> , <i>em-</i> , <i>en-</i> i <i>es-</i> (pallarès/parlar aneuenc/lleid./tort.): <i>aixugar</i> , <i>amprenyar</i> , <i>ancara</i> , <i>ascriure</i> . En alguns casos hi ha vacil·lació (parlar aneuenc). La pronúncia també es pot estendre a un context sil·làbic medial. Segons [SO, 96] aquest fenomen mostra un descens a causa de l’edat i el nivell sociocultural dels parlants. [AR] apunta que només es pot utilitzar en registres informals. [CR] recullen majoritàriament aquesta pronúncia en els locutors radiofònics nord-occidentals. [SI, 98] [SO, 96] [AR] –En la possible	[FE] –L’obertura en [a] de <i>e</i> àtona inicial dels mots començats per <i>en-</i> , <i>em-</i> , <i>es-</i> (<i>[a]ntendre</i> , <i>[a]mpar</i> , <i>[a]scola</i>) i de <i>e</i> pretònica (<i>[s]a]ncer</i> , <i>i[a]rròs</i>) (val.). [Ad, Gen] –Pronunciar com a [a] (etimològica) la <i>e</i> gràfica d’alguns mots (val.): <i>lleganya</i> . [Ad, Gen] –Pronunciar com a [ɛ] mots que haurien de ser registrats amb la <i>e</i> etimològica (val.): <i>manejar</i> , <i>darrera</i> . [Ad, Gen] [MO] [LA] [GUL] –Convé pronunciar [a] les <i>e</i> inicials de mots patrimonials dels grups: <i>en-</i> , <i>em-</i> , <i>es-</i> , <i>eix-</i> (val.). Convé respectar el fenomen en algunes <i>e</i> interiors (<i>sencer</i> , <i>lleuger</i> , <i>llençol</i>), però s’ha de mantenir [ɛ] en els casos en què altres variants del català realitzen [ɔ] (<i>ferrer</i> , <i>serrar</i>). [LA] assenyalava que

4. A l’apartat bibliogràfic es troben les referències a què corresponen les sigles utilitzades al final de la fitxa.

Taula 1. Pronúncia de la vocal *e* en posició àtona (*continuació*)

		<p>alternança amb <i>a/e</i> de certs infinitius solen pronunciar-se (parlar aneuenc): <i>j[a]jure, tr[ɛ]jure, n[a/e]ixer, n[a]dar, x[a]rrar, ll[a]nçar.</i> Segons [SO, 96] si tenim en compte l'edat i el nivell sociocultural dels parlants <i>jeure</i> tendeix a desplaçar <i>jaure</i> (lleid.). [AR] assenyalava la preferència per les formes en <i>-a</i> (tort.).</p>	<p>la pronúncia amb [ɛ] no és estranya. Hi ha molts altres mots començats amb les mateixes síl·labes que es pronuncien amb [ɛ]: <i>enamorar, enemic, empresa, empatx, espanyol, esclau, eixample, eixir.</i> Davant aquestes oscil·lacions és preferible adoptar com a referència per al nivell formal la pronúncia amb <i>e</i>, i considerar admissible l'obertura en /a/. El mateix és aplicable a mots com <i>bescoll, gegant, lleganya, llençol, sencer</i>, etc. [GUL] és del mateix parer.</p> <p>[MO] [LA] –Convé evitar l'elisió de <i>e</i> en contacte amb <i>r</i> (<i>veritat</i>) (val.).</p> <p>[LA] –Cal evitar l'afegiment d'una <i>e</i> epentètica en mots acabats en <i>-x, -tx</i>: <i>lax, Sixt.</i></p> <p>[FE] [PO] [LA] –La <i>a</i> tònica dels infinitius <i>traure, jaure, nàixer</i> i la <i>a</i> pretònica de <i>arrancar, llançar</i> i <i>nadar</i> es manté sempre inalterada (val.).</p>
--	--	---	--

dialectal, i la *genuïnitat*, és a dir, la preferència per la forma pròpia—amb d'altres de perfil social—la *referencialitat*, com a qualitat distintiva d'un tret que en permet l'acceptabilitat a nivell formal; la *utilitat* i l'*extensió d'ús*. Majoritàriament, en les propostes conflueixen moltes de les característiques enumerades, però de forma especial l'extensió d'ús associada a la genuïnitat i a la referencialitat. Paral·lelament, els criteris de *funcionalitat* i *consens* s'evidencien sobretot en l'aspecte estructural. En el primer cas, la necessitat que es tracti d'una proposta *funcional*, és a dir, de fàcil consulta, comprensió i aplicabilitat per part dels usuaris, és un aspecte estretament vinculat a l'estructura del treball i al procés de selecció de la informació que s'hi conté. Quant a la premissa que esdevingui un model *consensuat*, és obvi que aquesta és la raó de la recerca bibliogràfica que hem descrit anteriorment i del recull de les propostes que s'han fet fins ara. El fet, però, que s'incorporin nous trets i que se'n modifiquin o complementin d'altres fa que considerem necessària l'aprovació de l'autoritat lingüística i de la comunitat acadèmica com a elements imprescindibles de consens.

3. DESCRIPCIÓ I ORIENTACIONS ORTOÈPIQUES

La base descriptiva i l'assumpció dels criteris que acabem d'esmentar s'apliquen en el contingut del treball que formalment podem dividir en tres parts: *a) descripció*, *b) orientacions ortoèpiques* i *c) aplicació*.⁵ Els dos primers són els que tractarem més detalladament en aquest apartat, mentre que per al darrer remetem a l'apartat següent (4).

3.1. Característiques de la descripció

Si ens fixem en la informació que conté la taula 1 en relació amb la pronúncia de *e* àtona, com a resultat d'un buidatge bibliogràfic que,

5. Per a més detalls sobre l'estructura del treball, vegeu JULIA-MUNÉ, ROMERO & CREUS (2004) i ROMERO & CREUS (en premsa).

com ja hem comentat, constitueix una part important de la descripció, podem extreure un seguit de dades referents a aquest segment:

- a) pronúncia de la *e* en els grups *en-*, *em-*, *es-*, *eix-* com a [a];
- b) pronúncia de la *e* en context medial com a [a];
- c) alternança de formes en *e/a* d'alguns infinitius;
- d) harmonia vocàlica *-a* > [ɛ] [ɔ];
- e) manteniment de la pronúncia etimològica [a] > *e*;
- f) necessitat de preservar la pronúncia etimològica [e] > *a*;
- g) caiguda de *e* en contacte amb *r*;
- h) presència de *e* epentètica en mots acabats en *-x*, *-tx*.

Des del punt de vista descriptiu d'aquests apartats en deriven diversos comentaris. En primer lloc, és evident que s'incideix en l'especificitat de la pronúncia de la vocal *e* en posició àtona i contextos fònics diversos bàsicament en el sentit que es produeix una discordança entre grafia (*e/a*) i pronúncia ([a]/[e]). En aquest mateix nivell hi podríem afegir d'altres fenòmens: assimilacions regressives (*terrat* > t[a]rrat), dissimilacions davant *a*, *e* o *i* tòniques (*raspall* > r[e]spall; *sarment* > s[e]rment; *melangia* > mel[e]ngia), el tancament de *e* > *i* en context pretònic (*serà* > s[i]rà) o posttònic (*préssec* > prèss[i]c), la diferenciació morfofonològica del sufix *-ista* (-[e] masc., -[ɛ/a] fem.), entre d'altres. Aquests fenòmens se sumarien a una descripció més general de la pronúncia de *e* àtona. En aquest cas podríem referir-nos, per exemple, als morfemes de plural o als corresponents a la 2a persona del singular, i a la 3a del plural dels verbs de la primera conjugació. En tots els casos es considera que les pronúncies nord-occidentals respectives són amb [e]: cas[e]s, cant[e]s, cant[e]n.

En segon lloc, un dels aspectes descriptius que en deriven de la numeració de més amunt és la variació dialectal. En aquests casos és interessant distingir el que correspon a la variació pròpiament intradialectal del que correspon a la variació diasistemàtica. Tenint en compte que podríem considerar que el català occidental conforma un únic diasistema, que contrasta amb l'altre gran dialecte: l'oriental (SISTAC, 1998b: 163-164), hi ha trets que mostren les coincidències del diasistema (p.e. *en-*, *em-*, *es-*, *eix-* > [a]), mentre que d'altres mostren les dife-

rències (p. e. l'harmonia vocàlica $-a > [ɔ]$). No cal dir, que tant en un cas com en l'altre són dades importants per a la descripció i que, a més, la diasistematicitat és un dels criteris útils per justificar la presència de trets fonètics dialectals en l'estàndard oral.

De tot plegat, se'n poden extreure les principals característiques del tipus de descripció que presenta el nostre treball. A grans trets podem parlar d'una descripció més genèrica i d'una de més específica. La *genèrica* correspon a l'apartat amb què s'enceta tant la descripció vocàlica com la consonàntica i que es concreta en una caracterització articulatòria a partir dels paràmetres classificatoris habituals, així com en la incorporació de trets dialectals generals. Aquesta es complementa amb un tipus de descripció més *específica*, l'objectiu de la qual és assenyalar les particularitats dialectals de les diferents varietats nord-occidentals.

3.2. Orientacions ortoèpiques

A banda del contingut de la taula 1 que hem manllevat per comentar el bloc corresponent a la descripció, aquesta aporta un altre tipus d'informació que no podem obviar. Ens referim a comentaris relatius a l'ús, a la vigència de certs trets, a l'admissibilitat o rebuig de determinades pronúncies, etc. Aquestes apreciacions són les que es poden sistematitzar en els criteris exposats més amunt (§ 2.2.). Alguns d'aquests criteris són implícits en la formulació de propostes d'estàndard oral. Sovint, però, cal explicitar-los sobretot en aquells casos en què s'incorporen usos no previstos en els documents referencials —els normatius, posem per cas, o els elaborats *ad hoc*— o se'n modifiquen d'altres. En posarem un exemple.

L'Institut d'Estudis Catalans considera en la seva proposta fonètica que la pronunciació com a [a] de la vocal inicial de mots començats per *en-*, *em-*, *es-* (s'hi hauria d'afegir *eix-*, *ex-*) és admissible en l'àmbit general, només però en registres informals. La mateixa consideració trobem a Lacreu (2002⁶ [1990]), Aragonés (1995) o la *Guia d'usos lingüístics* (2002), entre d'altres. En canvi, Mollà (1990) apunta que convé pronunciar [a] les *e* en posició inicial absoluta de les paraules patri-

monials que comencen amb els grups esmentats. Ferrando (1990), per la seva banda, considera aquestes pronúncies admissibles en l'àmbit general, tot i que cal tenir en compte que aplica el concepte 'admissible' a les pronúncies col·loquials que, segons el mateix autor, integren l'estàndard juntament amb les pronúncies preceptives (emprades en registres formals). Hi podríem afegir encara la contundència amb què Colomina (1993) defensa la pronúncia amb [a] en el nivell estàndard, en tots els graus de formalitat i en tot el bloc occidental (valencians, tortosins, lleidetans [sic], ribagorçans i pallaresos), llevat de les comarques que mantenen la pronúncia amb [e] (Vinapoló, els Ports o l'Alt Maestrat).

En les formulacions del primer nivell —i específicament alguna del segon—, és a dir, les que consideren el fenomen admissible en l'àmbit general, és evident l'assumpció del criteri de diasistematicitat. Ens referim a un tret fonètic que comparteixen la major part dels parlants occidentals. De manera implícita podem considerar que també s'ha tingut en compte el criteri relatiu a l'extensió d'ús. El fet que la pronúncia amb [a] es relegui a registres informals ens podria fer pensar que s'han aplicat criteris com la simetria interdialectal o la utilitat. En el primer cas podríem partir de la constatació que la simetria entre dialectes es manté si es té en compte que una part d'aquests —els del domini oriental— neutralitzen sistemàticament *a* i *e* en posició àtona, mentre que els de l'altre grup —els del domini occidental— mantenen la pronúncia respectiva dels dos sons, conservant un altre tipus de simetria que afecta la relació so-grafia. Aleshores, la pronúncia amb [a] de *e* pertanyent als grups *em-*, *en-*, *es-*, *eix-* podria trencar l'esmentada simetria en les manifestacions d'ús oral formal. De forma semblant podríem arribar a la conclusió que la pronúncia amb [a] no aporta res al dialecte —no es pot considerar, doncs, un tret 'útil'—, a diferència, posem per cas, de la pronúncia amb [-e] de les terceres persones del singular del pretèrit imperfecte d'indicatiu i del condicional de verbs de la 1a conjugació que en una llengua de subjecte lliure com el català, i concretament en una part dels parlars nord-occidentals, ajuda a distingir la primera persona de la tercera.

Ara bé, si ens fixem en altres criteris com són la referencialitat, la tradició literària i la genuïnitat, els arguments són de signe contrari, és

a dir, aportarien prou elements per incorporar la pronúncia amb [a] sense restriccions de registre. L'extensió en l'ús⁶ del fenomen ara es valoraria com un element que afavoreix el criteri de referencialitat, en la mesura que la pronúncia amb [a] és un punt de referència col·lectiu amb què s'identifiquen la majoria dels parlants occidentals. Des d'aquest punt de vista es podria qualificar com una pronúncia genuïna. Cal no oblidar tampoc que les formes en *a* apareixen ja documentades al segle XIII, independentment que en la codificació fabriana s'optés per grafiar-les amb *e*, grafia que tothom considera que cal preservar.

Avaluat de forma sumària el fenomen, doncs, pensem que especialment en aquests casos és convenient aplicar els diferents criteris esmentats —i d'altres que s'hi podrien afegir— a l'hora d'arribar a propostes raonades i raonables, la qual cosa sens dubte pot afavorir el consens. A més, les propostes unitàries contribueixen a la funcionalitat en el moment d'aplicar-les.

Les característiques de la part que en el treball Julià-Muné, Romero & Creus (2004) presentem com a *orientacions ortoèpiques* responen precisament a aquest objectiu. D'una banda, es llisten els fenòmens que cal preservar en la pronúncia quan es tracta d'un registre oral formal —correspondrien a pronúncies pròpies i admissibles— al mateix temps que s'esmenten els fenòmens que s'han d'evitar —correspondrien a pronúncies no recomanables. Es tracta, doncs, d'unes orientacions en sentit estricte. De l'altra, s'incorporen un seguit de *propostes* que es presenten de forma esquemàtica per tal que siguin fàcilment identificables. En aquests casos, apliquem els criteris que hem comentat més amunt i intentem donar resposta a algunes de les dificultats amb què un parlant nord-occidental topa a l'hora d'expressar-se oralment, sobretot en situacions formals.

6. Carrera, que ha analitzat el fenomen detalladament en diversos treballs —vegeu 2002, per exemple— aporta dades quantitatives en relació amb la pronúncia de [a] en els contextos esmentats. A grans trets, podem dir que els parlants que produeixen menys aquesta pronúncia són els de la franja de 6 a 20 anys, mentre que la producció augmenta tant en la franja inferior (nens de 3 a 5 anys) com en la superior, especialment a partir dels 50 anys.

4. APLICACIÓ: MATERIAL DE MOSTRA

El material de mostra que complementa el treball i que serveix d'aplicació pràctica està format per un conjunt de textos pertanyents als tres subdialectes del català nord-occidental (lleidatà, ribagorçano-pallarès, tortosí) que s'han inclòs en la descripció i que s'han tingut en compte en l'elaboració de les propostes. Una part d'aquests textos procedeixen del corpus de llengua oral del projecte EMCON⁷ i s'han obtingut de mitjans de comunicació orals, concretament d'emissions radiofòniques.

Les deu mostres textuais (triplemt versionades) que està previst que inclou el treball es presenten en doble format: per un costat, com a arxius de so en un CD-Rom adjunt, i, per l'altre, com a text imprès, en transcripció ortogràfica convencional i amb les indicacions pertinents. A més, cadascun dels textos incorpora una proposta de correcció-adequació textual que permet aplicar els criteris exposats en el treball. Vegem-ne una mostra adaptada:

I ara un breu resum dels principals titulars de la premsa de Lleida. El diari *Segre* **destaca** en portada que detecten a Lleida la venda pirata d'oli d'**oliva**. Aquest rotatiu afegeix que Comerç i Consum inicien inspeccions contra aquestes pràctiques **inadmissibles**. *Segre* diu a més que el temporal de neu **col·lapsa** carreteres al Pirineu i **blanqueja** el Pla. En aquest sentit **publica** la fotografia de la família reial a Baqueira i la del president del **Govern**, José María Aznar.

[Informatiu radiofònic
Adscripció dialectal de la locutora: lleidatà]

7. Aquest corpus aplega mostres sonores, amb les transcripcions corresponents, procedents de les vuit emissores radiofòniques de gran abast que emetien des de Lleida en el trienni 1997-1999. Per a una caracterització podeu consultar ROMERO (2000: 145-150).

Realització	Forma adequada	Justificació
desta[kɛ] colhap[se] blanque[ʒɛ] publi[kɛ]	desta[ke/ɛ] colhap[se/ɛ] blanque[ʒe/ɛ] publi[ke/ɛ]	Les oscil·lacions en el timbre de la <i>-a</i> afecten mots i certes terminacions verbals. Per a les terceres persones del present d'indicatiu, en lleidatà, la pronúncia més genuïna és [-e] tot i que es podria mantenir [-ɛ]. De totes maneres cal ser coherent i emprar sempre la mateixa forma.
[aw]liva	[o]liva	En registres formals s'ha d'evitar la diftongació de <i>o-</i> en [aw].
inadmi[z]ibles	inadmi[s]ibles	No és recomanable la pronunciació sonora de la sibilant sorda.
G[u]vern	G[u]vern	En lleidatà és freqüent el tancament de <i>o > u</i> en certs contextos fònics, tot i no ser sistemàtic. Considerem aquestes pronúncies adequades en qualsevol registre.

5. REFLEXIONS FINALS

Un dels principals problemes que es planteja el parlant d'una llengua, com pot ser la catalana, quan es troba en una situació d'ús oral formal és sens dubte el que té a veure amb la selecció de les formes que ha d'emprar. Aquesta situació és especialment habitual en el col·lectiu de comunicadors professionals, o si més no ho hauria de ser si desenvolupen amb responsabilitat i sensibilitat lingüística la seva feina. En principi aquest fet és independent del seu àmbit d'actuació, tot i que a la pràctica en uns es dona més que en d'altres. En són un exemple els professionals dels mitjans de comunicació orals. La dificultat, però, es fa més evident encara quan els parlants pertanyen a un àmbit dialectal com el nord-occidental. Convé que els requisits lingüístics de la dicció oral formal no neutralitzin els trets dialectals d'un parlant, sigui quina sigui la seva adscripció dialectal.

Al llarg d'aquest article hem volgut apropar el lector a la gènesi d'una recerca que es fonamenta justament en l'afirmació anterior. El treball, que s'inscriu en un context definit bàsicament per la necessitat dels parlants de l'àmbit nord-occidental de disposar d'un model de llengua *específic* i *flexible* per a usos orals formals, combina tant la

descripció com les orientacions de tipus ortoèpic. L'objectiu final, al capdavant, és que es materialitzi en una eina de consulta *pràctica, útil i consensuada*.

IMMA CREUS BELLET
Universitat de Lleida
I SÍLVIA ROMERO GALERA
Consorti per a la Normalització
Lingüística/Universitat de Lleida

BIBLIOGRAFIA

- ARAGONÉS, Albert (1995): *La llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral*, Tortosa, Consorci per a la Normalització Lingüística. [AR]
- BELTRAN, Joan S. (1986): *L'estàndard occidental. Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*, Barcelona, Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica.
- CARRERA, Josefina (2001² [1995]): *Fonètica pràctica del català oriental central i nord-occidental*, Barcelona, Salvatella.
- CARRERA, Josefina (2002): *Escola catalana i variació fonètica. Una evolució del vocalisme àton a Alguaire i a Lleida*, Lleida, Pagès.
- CASANOVAS, Montserrat & CREUS, Imma (1999): *Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi*, «Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans», núm. 12, ps. 83-108.
- CASTELLANOS, Carles (2000): *Llengua, dialectes i estandardització*, Barcelona, Octaedro.
- CASTELLANOS, Josep-Anton (1993): *Manual de pronunciació*, Vic, Eumo. [C]
- CASTELLANOS, Josep-Anton (2001): *Contribució al model d'ortologia del català central*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- CATALUNYA RÀDIO (1999/2001 [1986/1998]): *Orientacions lingüístiques*, Barcelona, Catalunya Ràdio.
- CASTELLANOS, Josep-Anton (2004): *Manual de pronunciació. Criteris i exercicis d'elocució*, Vic, Eumo (amb CD).
- COLOMINA, Jordi (1993): *La contribució dels dialectes a la fixació d'un model estàndard*, dins *I Jornades de sociolingüística «La llengua estàndard» (Alcoi, març de 1992)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, ps. 11-38.

- COLL, Pep (1990): *El parlar del Pallars*, «Ilerda», núm. XLVIII, ps. 197-200.
- COLL, Pep (1991): *El parlar del Pallars*, Barcelona, Empúries. [CO]
- COMISSIÓ DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA DE TVC (1995): *Televisió de Catalunya. El català a TV3. Llibre d'estil*, Barcelona, Edicions 62.
- COROMINES, Joan (1935): *El parlar de Cardós i Vall Ferrera*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», núm. XXIII, ps. 241-331. Reproduït a COROMINES, Joan (1976), *Entre dos llenguatges*, Barcelona, Curial, vol. 1, ps. 29-67.
- CREUS, Imma & ROMERO, Sílvia (1999): *Els mitjans de comunicació orals a Lleida*, «Llengua i ús», núm. 14, ps. 31-36. [CR]
- CREUS, Imma; GONZÁLEZ, Rodolf; JULIÀ, Joan & ROMERO, Sílvia (2000): *Aproximació al model de llengua radiofònic lleidatà*, dins JULIÀ I MUNÉ, Joan (ed.), *Llengua i ràdio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 151-163. [CGJR]
- CREUS, Imma; JULIÀ, Joan & ROMERO, Sílvia (ed. 2000): *Llengua i mitjans de comunicació*, Lleida, Pagès.
- FERRANDO, Antoni (1990): *Elements per a una proposta fonètica*, dins FERRANDO, Antoni (ed.), *La llengua als mitjans de comunicació*, València, Institut de Filologia Valenciana, Universitat de València, ps. 51-64. [FE]
- GILI GAYA, Samuel (1932): *Estudi fonètic del parlar de Lleida*, dins *Miscelànea Filològica dedicada a D. Antonio M. Alcover*, Palma de Mallorca, Círculo de Estudios, ps. 195-203.
- Guia d'usos lingüístics del valencià.1. Aspectes gramaticals* (2002), València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. (Redacció a càrrec de Maria Josep Cuenca i Manuel Pérez Saldanya). [GUL]
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1986 [1990a]): *La llengua en els mitjans de comunicació de massa i especialment en la televisió*, dins *Documents de la Secció Filològica I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, ps. 137-140.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1998³ [1990b]): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*, Barcelona, IEC. (<http://www.iecat.net>). [PEOCF]
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1998⁴ [1992]): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana II. Morfologia*, Barcelona, IEC. (<http://www.iecat.net>). [PEOCM]
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (en preparació): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (<http://www.iecat.net>). [GLC]
- JULIÀ I MUNÉ, Joan (ed. 2000): *Llengua i ràdio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JULIÀ I MUNÉ, Joan (2002a): *Els sons del català*, dins SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan & PÉREZ SALDANYA, Manuel (ed.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, Barcelona, Empúries, ps. 37-87.

- JULIÀ I MUNÉ, Joan (2002b): *Estàndard i variació dialectal als mitjans radiofònics nord-occidentals*, dins ALTURO, Núria & VILA, Francesc Xavier (ed.), *Variació dialectal i estandardització*, Barcelona, PPU, ps. 63-79.
- JULIÀ I MUNÉ, Joan (2003): *Diccionari de fonètica. Terminologia de les ciències fonètiques*, Barcelona, Edicions 62.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan; ROMERO, Sílvia & CREUS, Imma (2004): *El català nord-occidental. Descripció i orientacions ortoèpiques*, Lleida, Pagès (amb CD-Rom).
- JULIÀ-MUNÉ, Joan & CREUS, Imma (2005): *El paper dels mitjans de comunicació en la configuració de l'estàndard oral (nord-occidental de la llengua catalana*, dins ROVIRO, Bàrbara; TORRENT-LENZEN, Aina & WESCH, Andreas (ed.): *Normes i identitats / Normen und Identitäten*, Titz (Alemanya), Lenzen, ps. 111-130.
- LACREU, Josep (2002⁶ [1990]): *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat de València. [LA]
- LAMUELA, Xavier (1995): *Criteris de codificació i de compleció lingüístiques*, «Els Marges», núm. 53, ps. 15-30.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1970): *Contribució a l'estudi del dialecte occidental*, Tarragona, Publicaciones de la Excelentísima Diputación Provincial.
- MASSIP, Àngels (1989): *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*, Tarragona, Diputació de Tarragona.
- MOLLÀ, Toni (1990): *La llengua dels mitjans de comunicació*, Alzira, Bromera. [MO]
- POLANCO, Lluís B. (1990): *Elements per a una proposta morfosintàctica*, dins FERRANDO, Antoni (ed.), *La llengua als mitjans de comunicació*, València, Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València, ps. 65-100. [PO]
- RECASENS, Daniel (1996 [1991]): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- ROMERO, Sílvia (2000): *Caracterització del corpus d'estudi*, dins JULIÀ I MUNÉ, Joan (ed.), *Llengua i ràdio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 145-150.
- ROMERO, Sílvia & CREUS, Imma (en premsa): *Propostes per a l'ús formal oral del català nord-occidental: aspectes fonètics*, 13è Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona, 8-14 de setembre de 2003).
- SEGARRA, Mila & FARRENY, Dolors (1996): *Estàndard nord-occidental: fonaments històrics i descripció del model*, dins AGUSTÍ, Alfred (ed.), *El català nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'Estudi del Català Nord-occidental*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 37-53. [SF]
- SISTAC, Ramon (1990): *Els parlars de Ponent*, «Ilerda», núm. XLVIII, ps. 191-194.

- SISTAC, Ramon (1992): *El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formals*, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida (1 i 2 de juny de 1991)*, Barcelona / Lleida, Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estudis Ilerdencs / Universitat de Lleida, ps. 39-43.
- SISTAC, Ramon (1993): *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SISTAC, Ramon (1998a): *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu. [SI, 98]
- SISTAC, Ramon (1998b): *L'impacte de la normalització lingüística sobre la variació. Un cas concret: el català nord-occidental*, dins BOIX, Emili et al. (ed.), *El contacte i la variació lingüística: descripció i metodologia*, Barcelona, PPU, ps. 161-178.
- SOLANS, Esperança (1990): *Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental*, «Ilerda», núm. XLVIII, ps. 209-215.
- SOLANS, Esperança (1996): *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs. [SO, 96]
- TURULL, Albert (1990): *Notes sobre el lleidatà*, «Ilerda», núm. XLVIII, ps. 201-206. [TU]
- TURULL, Albert (1996): *Model nord-occidental*, dins AGUSTÍ, Alfred (ed.), *El català nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'Estudi del Català Nord-occidental*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 108-110.